

Ставри Топалов

ГЕМА С ИЗОБРАЖЕНИЕ НА ТРАКИЙСКИЯ КОННИК ОТ ЕДНА ЧАСТНА КОЛЕКЦИЯ

В семейството ни се съхранява масивен златен пръстен, в който е вградена антична гема. Независимо от сравнително грубата изработка на пръстена (особено овала на вътрешната му повърхнина), нямаме съществени основания да считаме, че гемата все още е в оригинално изработения за нея метален носител. Липсват сведения кога и по какъв начин този пръстен е станал семейно притежание.

Според нас няма причини за съмнения относно античния произход на гемата, както и за това, че произхожда от земите на древна Тракия. Известни са и други подобни геми, намирани на територията на днешна България, а сравнението на изображенията им показва много вероятната тяхна изработка в едно и също ателие или в близко разположени центрове в тракийските земи, като доводи за това ще представим в хода на публикацията.

Изображенията от новата гема ще представим, придържайки се изцяло към описанието на много подобна гема от Националния археологически музей в София (*Димитрова–Милчева, 1980, 14–15, 63, 134*).

гема мащаб 1:1, обр. 1

гема мащаб 4:1

Лицева страна: Конник на кон в ход наляво. Конят е представен с вдигнат преден крак в спокоен ритъм на движение, с развяваща се отзад опашка. Конникът с лява ръка държи юздата, а в дясната ръка копие, насочено надолу диагонално на коня. Зад раменете на конника, откъснато от изображението му, развяваща се хламида, предадена от вертикална линия и излизащи от нея пет хоризонтално разположени линии. Теренът означен с хоризонтална линия. Схематично предадени обобщени изображения върху полирана плоскост. Плитка, сумарна гравировка на изображенията.

Опакова страна: Добре обработена, нешлифована, леко овално изпъкнала заоблена повърхнина.

Материал полупрозрачен, светло оранжев, с червеникав отенък корнеол с тегло 0,36 гр. Елипсовидна форма на гемата с размери 12x10 мм., максимална дебелина 2,8 мм. Колекция Топалов. Образец 1.

След описанието на гемата от музея в София, датирана – III в. от н.е., са дадени подробни сведения за други геми с изображение на конник с копие, имащи много подобни изображения и датирани за изработвани в същия период от време. Счита се, че те са напълно идентични във всяко отношение с гемите от колекциите на музея във Варна, музея във Велико Търново (произхождаща от Нове), музея в Пловдив, колекцията Балаческу и двете геми от каталога на Кибальчич (произхождащи от земите на Тракия) (*Димитрова–Милчева, 1980, 14–15, 63 с цитиране на проучванията*). Тук ще представим за съпоставка фотос на гемата от музея в София.

гема от музея в София мащаб 1:1

гема от музея в София мащаб 4:1, обр. 2

При проучване многобройните геми от I–III в. от н.е., съхранявани в музея в София, е достигнато до извода, че те произхождат главно от римски провинциални работилници. Най-много археологически доказателства за такива работилници от земите на древна Тракия има за градовете Нове и Рациария (Димитрова–Милчева, 1980, 20). В тракийските земи са липсвали находища от качествени кварцови образувания за задоволяване нуждите на глиптиката. Счита се, че използваните в местните ателиета камъни за геми са били внасяни от Мала Азия и Сирия (Димитрова–Милчева, 1980, 24 с цитиране на публикациите).

В досегашните проучвания коментираното тук изображение от гемите е определяно като конник с копие. Ще представим доводи, представящи възможността на тези геми да е било поставяно изображението на Тракийския конник.

Ако гравьорите са имали за цел представянето на някои тракийски аристократи от епохата според нас трябваше да съществуват различаващи се изображения, в които следваше да се представят отделни характеризиращи ги елементи в облеклата, украшенията, както и в някои свързани с вероятната им обществена позиция атрибути. На всички познати геми с разглежданото изображение не се наблюдават никакви съществени отклонения от представяното изображение на конника. Това показва стремежа да се представя едно познато идеализирано изображение и като се изхожда от известния археологически материал и съществуващите по това

време тракийски религиозни представи, следва да се предполага изобразяването на най-популярното по това време божество, Тракийския конник. Това се подкрепя и от наличието на относително голям брой геми, имащи едно и също изображение.

Още един довод, че не е изобразяван знатен тракийски аристократ е сравнително грубата гравьорска работа на известните досега екземпляри. Ако тези геми бяха подготвени за пръстени на знатни тракийци, тяхната изработка вероятно щеше да бъде поверена на по-квалифицирани гравьори.

Според нас съществен довод за това, че на тези геми е изобразяван Тракийския конник ни дава избора на материала за изработката на познатите ни геми.

Преди години имахме възможност да разгледаме в клуба на нумизматите една много добре запазена мраморна оброчна плочка с изображението на Тракийския конник. На отделни места върху мъжката фигура, под остатъците от калцираната пръст, личаха следи от оцветяване в червен цвят. Тогава направихме предположението за възможността да съществува пряка връзка между изображението от гемата на пръстена ни и изображението на тракийския бог-конник. Направената от нас по този повод справка с достъпната ни цитирана многократно тук публикация подкрепи предположението ни, че разглежданото изображение на конник с копие от античните геми представлява едно идеализирано схематично представяне на Тракийския конник. Всички известни досега геми с това изображение са изработвани от корнеол със светлооранжев, с червеникъв оттенък цвят, от корнеол със светлочервен цвят с оранжев оттенък или от жълтокафяв (според издателя) корнеол. Единственото изключение е гемата, изработена от кафяв яспис (според издателя) (подробно за публикациите в Димитрова–Милчева, 1980, 14, 63). В проучването на гемите от музея в София всички геми са групирани по вида на изображенията им. Почти всички групи геми са гравирани върху различни по вид камъни, като не намерихме други случаи определено изображение да се гравира върху имащи само един определен цвят подготвени за геми камъни. Това показва, че освен представянето на едно определено изображение, то е било свързвано и с един и същи цвят, който най-вероятно е червеният цвят.

Тъй като нямаме възможност да се запознаем с цветните изображения от известните досега геми с разглеждания конник с копие ще отбележим само извода от по-внимателното разглеждане на публикувания нов екземпляр.

Отбелязахме, че корнеолът, от който е изработена гемата е светло-оранжев с червеникав оттенък. Когато гемата е поставена в гнездото си в пръстена нейния светъл цвят потъмнява и може да се определя като червен. В случая камъкът за гемата е оформен така, че изображението на ездача е в по-светлата част от гемата, докато конят се намира в по-тъмната част. При приемане постановката, че на нея е изобразен Тракийският конник, може да се предполага, че в представите на древните траки това божество е било свързано преди всичко с червения цвят. Вероятно при изповядването на култа към божеството това е бил основният цвят на свързаните с неговия култ предмети, на употребяваните за култовите приношения продукти, както и на вероятно използвания при тези приношения огън (червения цвят на огъня, на жеравата).

Направената справка¹ в достъпните ни публикации, свързани с Тракийския конник, предостави още един довод да считаме за основателен направения извод за връзката между червения цвят и Тракийския конник. Оказва се, че върху една оброчна плочка на Тракийския конник от Мадара са установени следи от червено оцветяване (Goceva, Z., Orperman M., 1984, t 2, 1, № 384).

Изображенията на Тракийския конник са достигнали до наши дни предимно от оброчните каменни плочи от светилищата. Тези изображения са главно от II в. от н.е. нататък, като изобразяваните конници принадлежат предимно на две групи. В първата група конникът е в спокоен ход наляво и тези изображения са тълкувани за представянето му като покровител, а в някои от изображенията конникът е с вдигната ръка, приемано за благославящ жест. Във втората група конникът в ход наляво с копие в ръка е представян в ловна сцена, понякога като завръщащ се от лов, а по-рядко с повален неприятел в краката на коня, изображения, тълкувани като представянето на Тракийския конник за покровител на природата и унищожител на злото.

Изображенията на конници в подобни пози от земите на древна Тракия са известни още от VI в. пр. н. е. Това са преди всичко изображения от ранните тракийски племенни монети на бизалтите, ихните и ореските, изображения от монетите на ранните одриски владетели Спарадок, Севт I, Котис I, на пеонските владетели Патрай и Диплай, на подражания на монетите на пеонските владетели Патрай, Диплай и Авдолеон, на тракийските владетели Лизимах (бронзови монети по типове на Филип II и Александър III), Севт III, Ройгос, Скосток I и Скосток II, на тракийските под-

ражания на монети по типове на Филип II и Скосток I, на тракийските владетелски монети с имената на Котис и Рескупор и на отсичаните големи емисии тракийски подражания на монети на Одесос с изображение на конник.

Едни от най-ранните изображения на конници са от намираните в богатите погребения златни пръстени със или без имената на притежавалите ги знатни траки. Известно е, че тракийските владетели са били обожествявани след смъртта им, при това в редица случаи са били представяни като конници в изображения, намирани преди всичко в култови и погребални съоръжения. Но още приживе на най-престижните им типове монети те са изобразявани като конници по няколко различаващи се начини. Най-ранното им изобразяване е като конник с две копия в спокоен ход (Спарадок), по-късно като конник в галоп с развяваща се хламида размахващ копие (Севт I, Скосток I), като конник в галоп с вдигната за поздрав ръка (Котис I, Скосток I, Скосток II), като конник в ход или галоп (Севт III, Ройгос, Скосток I) (*последно разглеждане в Топалов, 2001, 214–243*). Популярността на тези изображения в земите на древна Тракия особено отчетливо проличава в много по-значителното по обем анеписграфно бронзово монетосечение от тракийските земи, когато се отсичат многобройни емисии монети с изображения на конници от посочените по-горе типове, изпълнени в един характерен именно за този район тракийски „варваризиран“ стил (монети по типове на Котис I, Филип II, Севт III, Скосток I и главно на тракийските подражания на бронзовите монети на Одесос, представляващи най-значителната част от тези емисии) (*Топалов, 2001, 233–236; Топалов, 1999, 259–274*).

Считаме, че изображенията на конниците от „варваризираните“ емисии тракийски анеписграфни монети по стил и начин на изпълнение са най-близко до изображенията на Тракийския конник. Изображенията от тези монети вероятно са повлияли най-съществено върху избора на начина на представяне на изготвяните след тях оброчни плочи. Различията между тези анеписграфни тракийски монети и изображенията на Тракийския конник са основно в добавянето на свързаните с неговия култ допълнителни изображения, символи и надписи.

Голямата популярност на Тракийския конник може да се установи и от използването на изображението му в изработваните по това време в земите на древна Тракия пръстени с гема, като публикуваният тук още един екземпляр на гема с това изображение.

БЕЛЕЖКИ

¹ Използваме случая да благодарим още веднъж на Д. Ботева за оказаното съдействие и предоставената литература.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Димитрова-Милчева, А. Антични геми и камее от националния археологически музей в София, 1980.

Топалов, С. Одесос. Приноси към проучване монетосеченето на града, 1999.

Топалов, С. Приноси към проучване монетосеченето и историята в земите на източна Тракия от края на IV до края на III в. пр.н.е., 2001.

Гоцева, Z, Oppermann, M. Corpus cultus eduitis Thracii. II: Monumenta reperta. 2. Regio oppidi Targoviste, Abritus et vicinia, Necopolis ad Istrum et vicinia, Novae. Leiden, 1984.